

M A G Y A R I R Á N Y T Ű

MAGYARSÁG A VÁLTOZÁSBAN

EGY ÉV ELTELT. Az első magyar ős után elmúlt a második is. Az első a felszabadulás izgalmával, boldogságával volt tele. Naponta kószoltgattuk: hogyan lesz az álomból valóság. A másodikban megritkultak az ünnepnapok és megszáporodtak a hétköznapiak. Megszoktuk a valóságot s hogy tovább léphessünk: most már a valóságból kell új álmot szőni, hogy az is valósággá válhasson.

I.

ERDÉLY TÜRELMI ÉVE UTÁN

SOKAN MARASZTALTÁK EL az erdélyi magyarságot, mivel nem vállalta megdönteni azt a természeti törvényt, hogy a rész nem végezheti el az egész feladatát. Arra a — különösen az első időkben — mindenfelől nekünk szegzett óhajra gondolok, amely szerint a szenvedésekben megacélozódott erdélyi erőknél haladéktalanul fel kell vonulniuk a reformok frontján és ki kell harcolniuk a magyar életnek annyira esedékes átalakulását. Ugyanezzel a várakozással fogadták a felvidékieket is, akik rögtön belevetették magukat ebbe a küzdelembe, de mint egység fel is morzsolódtak. Az erdélyi magyarság igen helyesen megérezte: ahhoz, hogy országos feladatot vállalhasson, szükséges, hogy előbb rendbehozza a saját állát. Ez az első feladat.

Tájékozódni kellett elsősorban a magyar életben és ez a tájékozódás nem volt egyszerű. Ismerkedni kellett emberekkel és intézményekkel, belülről kellett megismernünk az állami organizmust, amelyet kisebbségi sorsban csak kívülről és ellenségesen szemlélhettünk. Szemléletünket egyszerre szűkíteni és tágítani kellett. Szűkíteni, mert egész Erdély helyett a kérdések megoldásánál csak félerdélyben gondolkozhattunk, és tágítani térben és tartalomban. Térben Sopronig, tartalomban a többségi létig. Az idősebbeknek ez könnyebb volt. Minket az állam és az állami intézmények mindaddig csak abban a vonatkozásban érdekeltek, hogy milyen lehet velük szemben a legeredményesebb védekezés. Figyelmünk és gondunk kizárólagosan a társadalom, a nemzeti élet felé fordult és azt akartuk mindenképpen megerősíteni, ellenállóvá acélozni. És amikor egyszerre

kitárultak előttünk a kapuk, s miénk lett az egyetem, a városháza, vármegyeháza és az állami intézmények ezernyi lehetősége, kissé egyensúlyunkat veszítettük. Az értékelés egyensúlya bomlott meg. Kisebbségi sorsban az volt egyetlen örömünk, erősítőnk, ha a magunk erejéből valamit: iskolát, szövetkezetet, napközi otthont létesíteni tudtunk. Most jött a magyar állam s egyszerre — hogy csak a művelődés terén maradjunk — a magyar kultúra szolgálatába állított egyetlen városban, Kolozsvárt: egyetemet, nemzeti színházat, Erdélyi Tudományos Intézetet, múzeumot, gazdasági akadémiát, zene-konzervatóriumot s több mint 10 középiskolát és szakiskolát. Ilyen arányok mellett természetesen eltörpültek azok az eredmények, amelyekre kisebbségi sorsban mutathattunk reá s a magunk erejét az állami lehetőségekhez viszonyítva hirtelen kicsinek, sőt feleslegesnek éreztük. Ez aztán törést okozott abban, amiben az erdélyi magyarság a legerősebb volt s ami legnagyobb értékének tekintethető: a társadalmi tevékenység kifejtésében. Azok s itt elsősorban a falusi értelmiségre, a lelkészekre és a tanítókra gondolok, akik eddig azt érezhették, hogy az ő vállaikon nyugszik a nemzet sorsa, a tehertől megszabadulva egyszerre feleslegesnek érezték magukat. Intézményeink vezetői helyesen ismerték fel, hogy ennek a társadalmi öntevékenységnak fenntartása nélkül az erdélyi kérdések aligha oldhatók meg s mindent elkövettek, hogy biztosítsák továbbra is azokat a kereteket, amelyek között ez az öntevékenység munkáját kifejtheti.

Egy év után tisztábban láthatunk e téren is. Most már nyilvánban eldőlt, mi az állam feladata és mi marad meg társadalmi feladatnak. Az állam is felismerte, hogy Erdély különleges viszonyai között a társadalmat kell egyes kérdések megoldására segítségül hívnia, másfelől a társadalom előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy nagyvonalú és Erdély életére kiható tevékenységet csak az állam segítségével tud kifejtetni. Megteremtődik tehát az annyira szükséges egyensúly az állam és társadalom között.

Türelmi évnak tekinthetjük és annak is kell tekintenünk az elmúlt esztendő. Türelmi évnak, mely alatt feladatunk a tájékozódás, a tennivalóknak megállapítása, az intézmények szerepének ártértekelése és a magyar állam egységébe való beillesztése volt. S türelmi időnek kell tekintenünk amiatt is, hogy a társadalmat alkotó egyéneknek majdnem mindegyike elhelyezkedését, munkahelyét, jövője biztosítását kereste. Régi és megszokott munkaközösségek bomlottak fel, az elhelyezkedés ezernyi lehetősége szétszórta a régi munkatársakat, az új munkakörök új közösségeket teremtettek, a társadalmi életben is mozgásnak indult minden: régi együttesek bomlottak fel és újak keletkeztek, egyszóval az első idők metamorphosisa oly erős és mindenkinek életére, a közületekére és egyénekére egyaránt kiható volt, hogy az erdélyi magyarság szerepének és feladatainak újraértékelése és az új helyzethez szabása nem következhetett be.

A türelmi időnek azonban vége. Az egyesek elhelyezkedtek, az intézmények beilleszkedtek, az állami szervek munkába állottak, a magyar élet Erdélyben megindult. Az adottságokkal és a lehetőségekkel megismerkedtünk s a szükségszerű kiábránduláson is túlestünk, ideje tehát, hogy széttekintsünk saját portánkon és tisztázzuk

feladatainkat mind az egyetemes magyarság, mind önmagunk irányában. Hiszen, ami eddig történt, csak előkészület volt: az előfeltételeket teremtettük meg csupán ahhoz, hogy igazi feladataink végzéséhez hozzáláthassunk.

BIZONYOS TÜRELMETLENSÉG észlelhető az erdélyi magyarság soraiban s ez a türelmellenség egészséges. Arra utal, hogy az emberek figyelme a saját sorsuk elrendeződése után újra a magyarság kérdései felé fordult és az erők felszabadultak arra, hogy közösségi feladatokat vállalhassanak. Eggyel mindenekelőtt tisztában kell lenni: Erdély nemzetiségi megoszlása nem engedi meg a magyarság számára a külön utakon járást és az erők szétforgácsolását, hanem az erők legjobb felhasználását és a magyarságnak nagy nemzeti céljaiban való összeforradását követeli meg. Az átszenvedett huszonkét év felnyitotta az erdélyi magyarság szemeit: tisztán látjuk pusztulásunk okait, de az újjáépítés útját is. A huszonkét év nemcsak gyenge pontjainkra mutatott rá, hanem erőinket is megismertette velünk. Ezekre az erőkre támaszkodva és ezeket az erőket kifejlesztve érhetünk csak el eredményt.

Ilyen erő *a nép*. Nem maradhattunk volna meg magyaroknak és magyarokul, ha a magyar nép nem vállalta volna minden elnyomás, ígéretés és csábítás ellenére a magyar sorsot. Értelmiségünk legnagyobb része repatriált, a nép egyedül maradt, de állta a vihart, mint a tölgyerdő. Erdély újjáépítését is csak a magyar nép felerősítésével, erejének megnövelésével, felfokozásával és hódításra indításával lehet elvégezni.

Ilyen erő *a szellem*, mely rabságunkban világított. Költőket adott, akik a meredélyeken, ahol a józan ész torpanva állt meg, hitükkel átvezettek, írókat, akik a helytállás kötelességét öntudatosították, tudósokat, akik kisszerű viszonyok között is erdélyi elődeik nyomán járva a múltat tárták és jövőt építettek, lelkészeket, akik Istennel a magyar sorsot idézték, és tanítókat, akik „a nemzet ibolyáiból” a magyar nyelv apostolaivá nőttek.

Ilyen erő *az ember*. A közösséget szolgáló, magát áldozó, öntudatosan gondolkozó, magánosságában is a sorssal dacoló ember. Az Ember, akiről a tömegmozgalmak olyan szívesen felejtkeznek meg, de akinek értékét és jelentőségét éppen a kisebbségi elnyomás mutatta meg. Hiszen egy-egy vidék egész élete, jó vagy rossz sorsa azon fordult, hogy akadt-e megfelelő vezetője.

Ilyen erő *a közösségi érzés*. Milyen összekapcsoló erőt jelentett az az egyszerű tény, hogy mindnyájan magyarok vagyunk! Bebizonyosodott, hogy a nemzeti közösség a legerősebb és a legtermészetesebb közösség és háttérbe kell szorulnia, fel kellett bomlania azzal szemben minden másodlagos társadalmi avagy osztályközösségnek.

Ilyen erő *a társadalmi öntevékenység*, mely a mindenre kiterjedő idegen állami elnyomással szemben naponta bizonyította be az erdélyi magyarság életerejét és alkotó képességét. Erdély sorsa és jövője iránti felelősségéről az erdélyi magyarság akkor sem mondott le, amikor kiebrudalták azokról a helyekről, ahonnan ezt intézhette volna, hanem társadalmi úton oldott meg állami feladatokat. A

magyarság államalkotó ereje társadalmi szervezetekben élte ki magát és ezekben a társadalmi szervezetekben nem önző játékot űzött, hanem példát mutatott arra, hogy egy nép az államhatalom elnyomása ellenére is teljesíteni tudja kötelességét a föld s annak értékei iránt, melyet hazájának érez.

Ilyen erő a *nemzeti hivatástudat*, mely történelmünk példáin érelődött. Az erdélyi magyarság azokban az időkben, mikor a jelen kibírhatatlannak látszott, a jövő homályában pedig a csillagok elhalványodtak, a múltba fordult, régi magyarok példáiból gyűjtött erőt a küzdelemhez és a viharokkal dacoló magyar történelmen élesztgette hitét. Erdély multja arra tanította, hogy kisszerű viszonyok között is lehet nagyot alkotni és nyomorúságban is lehet embernek és magyarnak maradni. Erdély története tanította arra, hogy az erdélyi magyar mindig az egyetemes magyarságért hordozza a felelősséget. Bocskay és Bethlen Gábor példája nem az önző elzárkózásra tanított, hanem ellenkezőleg arra, hogy az erdélyi magyarok a hazája nem a Királyhágónál, hanem Dévénynél kezdődik.

*

De nemzeti hivatástudat mellett egy igényt is oltott belénk az erdélyi mult átélése. Azt az igényt, hogy Erdély Európa keletre tolt bástyája s e bástya fokáról áttekinthetjük Európát. Ez az igény magyarázza, hogy most, mikor egy év után tisztázni szeretnénk az erdélyi magyarság feladatait, nem elégedhetünk meg a befelé nézéssel, hanem körültekinteni is kívánunk.

II.

EURÓPA ÁTALAKULÁSA

TERMÉSZETES, hogy legelőször az európai átalakulással foglalkozunk. A magyarság, mint Európa szerves része, az európai átalakulásban minden idegszálával benne él, annak válságait, reményégeit szívével és agyával egyaránt átéli. Ha nem volna rádió, ha nem látnánk túl a határokon, ha nem érkeznének hírek naponta nagy és sorsdöntő eseményekről, akkor is, csupán a magyar életet nézve, abban is feltalálnánk mindazokat az elemeket, amelyekből az európai válság és az ebből kiútat kereső átalakító erők összetevődnek. *Teleki Pál* az európai élet óriási válságát, megrázkódtatásának nagysága és átalakulásainak mélysége tekintetében, a népvándorlás korához hasonlítja. „Még a nagy felfedezések kora, — írja, — a humanizmus, a renaissance, a reformáció és az ellenreformáció korszaka is eltörpül ahhoz a páratlan erejű, mélységű és kiterjedésű megrázkódtatáshoz, átalakuláshoz képest, amelyet ma önmagunkban, egész Európában és annak népeiben megélünk.”

A most folyó s méreteiben egyre növekvő háború eltereli a figyelmet arról, hogy nem csupán a hatalomnak, a térnek és a javaknak új elosztásáról van szó, hanem Európa, az európai kultúra

és civilizáció strukturális megváltozásáról. A fegyverek harcizáján és a különböző gazdasági, társadalmi és politikai rendszerek mérkőzésén túl meg kell érezni az emberi szellem, az emberi lélek vívódását, mely a benne levő örök emberinek új hajlékot akar emelni.

Ennek az óriási átalakulásnak legláthatóbb része hatalmi vonalon megy végbe s a most folyó gigászi háború eredményeképpen — a hatalomnak, a térnek és a javaknak új elosztásával — fog kialakulni az új hatalmi rend és megteremtődni az új hatalmi egyensúly. A háború a politikai küzdelem végső eszköze s kétségtelen, hogy a most folyó háborúnak előidézője az a tévedés, mely szerint az európai hatalmi egyensúly megállapításánál nem számoltak azzal a példátlan erőgyarapodással, amely a német és az olasz nép egyesüléséből bekövetkezett. Az itáliai félsziget, mely egy tucat politikai egységre oszlott, keveset számított a hatalmi egyensúlyban 1870 előtt és nem ismerték fel jelentőségét a világháború után sem, amikor az osztozkodásnál kisémmizték. Még nyilvánvalóbb a téves megítélés Németország esetében, mely a századok folyamán a Poroszország és Ausztria-Magyarország közötti rivalitás által is gyengített 300 heterogén politikai egység laza szövetségéből támadt fel. Nem vették észre, hogy Németország egységesítése egyszerre érvényre fogja juttatni azt az erőt, amelyet Németország centrális elhelyezkedése jelent s azt, hogy Németország ezáltal előbb-utóbb Európa vezető államává fog válni. A hatalmi egyensúly nem fedte a tényleges erőviszonyokat s miután ezen a győztesek elzárkózása folytán politikai és diplomáciai úton változtatni nem lehetett, a német és olasz nép fegyverrel kényszerít ki a tényleges erőviszonyoknak megfelelő új hatalmi helyzetet. A két nép szövetsége, a Berlin—Róma tengely pedig újra feltámasztotta a nyugat-római birodalom rendező elvét, mely — mint *Ottlik László* e számban írt tanulmányában kimutatja — a perifériák anarchikus uralma ellenében érvényre juttatja a „közép” természetes egyensúlyelvét.

Európa hatalmi képe a most folyó háború eredményeképpen fog kialakulni a tényleges erőviszonyoknak megfelelően. Azonban a háború kimenetelétől függetlenül is meg lehet állapítani néhány törvényszerűséget. Már az előző világháború következtében is sokat veszített Európa világhatalmi helyzetéből. Az addig inkább tőkéjével, mint fegyvereivel uralkodó Európa a világháború folyamán elszegényedett, tőkéje elveszett, exportja ellankadt és a többi világrészekben komoly versenytársai támadtak. Az egyes világrészek gazdaságilag önállósultak. Kétségtelen, hogy a most folyó világháború ezt a folyamatot siettetni és erősíti, s nem állunk távol attól a pillanattól, amikor Európa végleg elveszíti világhatalmi helyzetét. Másoldalról viszont ez arra kényszeríti Európát, hogy minél szorosabb egységet alkosson és mint ilyen egység vegyen részt a világrészek küzdelmében. Európa emiatt nagyobb gazdaságosságra, természeti kincseinek gondosabb kihasználására és tervszerű termelésre kényszerül; nem engedheti meg az egyes államok gazdasági elzárkózását és autarchiára való törekvését, mivel ahhoz, hogy gyarmatok nélkül is megélhessen, egyetlen gazdasági egységgé kell válnia. A gazdasági együttműködés kényszere maga után vonja természet-szerűleg a politikai együttműködés szükségességét is, másszóval az

európai államok régi értelemben vett szuverénitásának bizonyos korlátozását. Az a tény, hogy *Európa mindinkább a saját maga erejére utalódik*, változást idéz elő a különböző államok súlyának és jelentőségének értékelésében is. Jelentőségükből veszítenek a gyarmatbirodalmakra támaszkodó államok és visszanyerik jelentőségüket a szárazföldi tényezők. Talán ez a felismerés vezeti Németországot, amikor gyarmatbirodalom helyett életterét keletre akarja terjeszteni és Ukrajna bekapcsolásával teljessé tenni.

Nem kevésbé jelentős az európai átalakulásnak az a része, amely a hatalmi vonal mögött húzódik meg s melynek gyökerei mind a háborús feleknél, mind a semlegeseknél egyaránt feltalálhatók. Az európai ember került az egyensúlyvesztés állapotába s óriási erőfeszítéseket tesz, hogy egyensúlyi állapotát visszaszerezze. Ebben az egyensúlyvesztésben legnagyobb része annak az egyoldalú fejlődésnek van, amely a technikát túlfejlesztette, de az emberi élet egészébe való szerves bekapcsolását nem kísérelte meg. Része van a liberalizmusnak, mely felbontotta a természetes társadalmi és gazdasági közösségeket. Része van a tőke önzésének, mely a technika lehetőségeit kihasználva uralomra tört és elfeledkezett arról, hogy mindennek célja az emberiség java. Része van a tudománynak, mely elmerült a részletekben és öncélúvá vált. Része van benne az államnak, mely közönyösen nézte a gazdasági és társadalmi erők pusztító küzdelmét. Része van benne az embernek, akit a tudás elvakított és az élet végső értelméről megfélemedezett. A természet rendje az, hogy a nagy szintézis korszaka következzen. Az ember emberként kíván élni és mindazt, amit felfedezett, megalkotott, meg akarja illeszteni az élet szerves egységébe. Az ember nem elégedhetik meg az azal, hogy uralma alá kényszerítette a természetet, hanem olyan társadalmi és gazdasági rendszert akar, amely a természet fölötti uralomnak eredményeit mindenki számára elérhetővé teszi és olyan államrendet, amelyben harmónikusan egybeolvad az emberi szabadság és a szabadságot biztosító rend.

Nem volna értelme a szenvedésnek és az áldozatnak, ha mögötte nem az emberiség tökéletesedés utáni vágya törne elő, mely szenvedésen, véren, könnyön és áldozaton keresztül nyugtalanul keres egy *jobb és tökéletesebb világrendet*. A szülés kínos járulékaival túl nekünk is meg kell látnunk a születés nagyszerű misztériumát. Az átalakulás mindig túlzással jár s minél nagyobb az átalakulás szükségessége és mérete, a túlzások veszélye is annál nagyobb. Az új rend mindig a régi feláldozását követeli s nehezen lehet elkerülni, hogy meg ne semmisüljenek olyan értékek, melyeknek elpusztulása örökös kár marad. Mégis bízunk kell abban, hogy azok az értékek, amelyek az emberiség sorsát előbbre vitték, nem pusztulhatnak el, hanem az átmeneti kor után visszanyerik régi helyüket. Korlátozásokat látunk mindenfelé, de ezek a korlátozások szükségesek. Mindaddig, míg az új rend egyensúlyi állapota be nem következik. Szükséges a korlátozás a gazdasági életben, hogy a kapitalizmus személytelen felelőtlenségével, önző tőkegazdálkodásával és erkölcstelen versenyszisztémával szemben a személyes felelősségre, a szabályozott és egyben minőségi termelésre és a munka elvére felépülő új gazda-

sági rend megvalósulhasson. Bár kényelmetlen, mégis szükséges a korlátozás a társadalmi életben is, hogy az egyén és közösség egészséges viszonya és a különböző társadalmi osztályok közötti harmónia megteremtődjék. A korlátozást az állam végzi, melynek, hogy célját betölthesse, kezébe kellett vennie az irányítást. A liberális állam ellenhatásaképpen született meg a *totális állam* – túlzásaival együtt, de ezek a túlzások oly mértékben fognak eltűnni, amilyen mértékben kialakul az önmagán nyugvó egyensúlyi állapot, mely végül a korlátozásokat is feleslegessé teszi. Az átalakulásnak fokozatai vannak s természetes, hogy Németország és Olaszország, akik az átalakulásnak élén járnak, e fokozatoknak s e fokozatok által megkívánt túlzásoknak magasabb lépcsőire hágtak. Viszont az is kétségtelen, hogy az átalakulás gyökerei minden népben élnek és a hatás és ellenhatás törvénye alapján gyorsabb mozgásra kényszerülnek. Liberális államról rég nem beszélhetünk már Anglia esetében sem, hiszen a háború viselése érdekében a vagyon- és személyes szabadság tekintetében olyan rendszabályokat hozott, amelyek bármely totális államnak is dicsőségére válnának. S ugyanez a folyamat, amely Angliában végbement, végbe fog menni Amerikában is, a demokrácia és liberalizmus e „klasszikus” földjén. Akár világnézeti háborúnak tekintjük a mai háborút, akár nem, bizonyos, hogy bármelyik hatalom győzzön is, a világháború előtti életfelfogás, társadalmi és állami berendezkedés soha többet vissza nem tér.

Új formáját keresi az állam, a gazdasági élet és a társadalom és otthonát keresi az emberi szellem, mely állandóságot, biztonságot és egyensúlyt akar teremteni. A részletkutatások, a túlságos elemzés, a ráció önérvényesítése helyét a szintetikus kutatás foglalja el, mely a közösségben élő embert állítja vizsgálatainak középpontjába és a tudományt gyakorlativá teszi, hogy a közösségben élő ember számára emberibb és egyensúlyozottabb életet biztosítson. A részletkutatások felfedték a természet titkait, az ember titkait, a gazdasági és társadalmi élet törvényszerűségeit. S hogy ezt egységbe foglalhassa, vissza kell térnie az európai kultúra örök alapjához, mely a görög szellem, a római civilizáció és a keresztény életérzés társulásából született. Istenség, ember és a természet harmóniájából kell újból az európai kultúra boltozatát megépítenie.

*

A magyar államiság és az európai kulturkörbe tartozásunk ezer esztendeje magyarázatul szolgálhat, hogy miért vemhes annyira a magyar élet is a változástól. Lelki, társadalmi és gazdasági alkatunk különbözősége csak a változást előidéző erők hatóirányát befolyásolja, de épségben hagyja azok intenzitását. A magyar állam elé tornyosuló nehézségek semmivel sem kisebbek, csak mások, a magyar gazdasági és társadalmi élet reformja semmivel sem indokolatlanabb, a magyar kultúra válsága nem kevésbé mély. A magyar állam jövőjének biztosítása, az igényes magyar élet és a magyarabb magyar kultúra megteremtése — megannyi reánk váró feladat és ha vizsgáljuk is Európát, azért tesszük, hogy önmagunkat építhessük.

III.

MAGYAR SZEREP

ÚJ ÉS MÉGIS RÉGI SZEREP vár reánk az új Európában. Mohács óta nem volt független Magyarország. Trianon elvette országunk kétharmadát, de visszaadta függetlenségünket s most már a független Magyarországhoz térnek vissza egymásután az elszakított részek. Az önálló és független Magyarország kezd kiterjeszkedni a Kárpátok medencéjében és minden eltelt év egyre jobban igazolja a természetet és a történelmet, hogy nem hiába formálták meg a Kárpátokban Európa egyik legállandóbb határát. A magyar hivatás újból erőre kap, magáénak érezheti a földet, melyen „annyiszor apáink vére folyt” s magáénak a feladatot, hogy ezen a földön gazdag és virágzó életet teremtsen. Bizakodással nézhetünk a jövőbe, mert nincs okunk félni egy olyan rendezéstől, mely Európában az állandóságot az állandóság tényezőinek, a geopolitikai tényezők és az államalkotó erők ismeretében kívánja biztosítani.

Nagy hatalmak létét önön erejük biztosítja. Kis államok sorsa attól függött mindig, hogy a nagyhatalmak egyensúlyi helyzete létezésüket vagy megszűnésüket kívánta-e inkább. Ha területük a szomszédos nagyhatalmak között az egyensúlyi helyzet megváltoztatása nélkül felosztható volt, úgy felosztották, ha pedig az egyik nagyhatalom a másik felett túlsúlyra került, a bekebelezést önhatalmulag oldotta meg. Magyarországtól az Északi-tengerig szinte évszázadonként váltakozva tűnik fel és tűnik el a kisállamok láncolata. Magyarország az egyetlen, amelynek határai — az Európán kívüli erőkre támaszkodó török benyomulástól eltekintve — állandóak voltak s ennek az állandóságnak a titkát a magyar államalkotó erőn kívül abban találhatjuk, hogy területe természetes határai miatt nem osztható fel (erre Trianon inkább bizonyíték, mint cáfolat) s ezen felül — mint *Teleki Pál* írta — elhelyezkedése valódi kulcshelyzet az orosz steppe, a Balkán és a nyugati tájak között. Magyarország helyzete sohasém volt kockázat nélküli, de lehetőség nélküli sem volt. A ránehezedő hatalmak sokszor létében veszélyeztették, de mindig lehetőség nyílt arra, hogy politikai ösztönével és képességével az egyensúlyozást megteremtse.

Számolhatunk azzal, hogy az új európai rendben Magyarország, mint erős középhatalom, foglalja el helyét. Nincs kétségünk aziránt, hogy a magyar politikai ösztön és államvezetői képesség semmit sem hagy kiaknázatlanul, hogy a nemzetet ide elvezesse s biztosak vagyunk abban, hogy a nemzet ennek a célnak érdekében — mint eddig is — minden áldozatot meghoz és tudatosan vállal.

A magyarság jövője azonban a külső államhatalmi helyzet megteremtésén túl azon dől el, hogy felismeri-e az európai s egyben a magyar átalakulást formáló erőket és ennek megfelelően meg tudja-e teremteni azt a magyar életformát, melynek gyökerei a magyar multba nyulnak, a jelen szükségleteire épülnek és a jövő igényeivel számolnak,

A MAGYAR ÉLETBEN is régóta dolgoznak az átalakító erők. Ne tévesszen meg senkit a halogatás; a magyar átalakulás mindig sokáig készülődik, a nagy reformkorszak 70 évig tartott és egy nap elég volt hozzá, hogy formátóltva megszülessék. A háború utáni huszonnégy évnek szellemi élete is a magyar átalakulás problémáitól terhes. S csak azért, mert figyelmünk a formai változások felé fordult, nem vesszük észre vagy nem akarjuk észrevenni a magyar gondolkodásban az utóbbi húsz év alatt végbement változást. Ady a veszélyt hirdette meg, *Szabó Dezső* és iskolája a népi örökhöz fordult, az erdélyi irodalom a történelmet és a történelemből áradó magyar hivatástudatot hozta és emellett a népi műveltség örök értékeit tárta fel, a falukutatók a gondolkodás középpontjába emelték a magyar nép elhanyagolt sorsát, egyházi íróink élén *Prohászka* és *Ravasz* nem engedték elhalványodni a spirituális értékeket, írók és tudósok kutatták a magyar lét értelmét. Történetírók tárták fel a magyar múltat. A magyar lélek vívódása, a szinte önvádíg menő önismeretre törekvés, mind arra utalnak, hogy valami készülődik. Sőt a magyar közgondolkodás is a magyar múlt, a szociális kérdés és a nemzeti feladatok terén olyan átalakuláson ment keresztül, melyet kevésbé semmiképp sem becsülhetünk. De a közgondolkodásban történt átalakulással szemben áll a mai magyar élet külső képe, annak lassúsága, merevsége és nehézkessége. Ezért azonban még semmi okunk sincs a borulátásra, bármennyire is uralkodó szellemi magatartássá akarnák tenni egyesek. A pesszimizmus, amelyet ma a szellem magára ölt, lehet divatos ruha, de idegen szabók munkája. A jelen egyes jelenségei bár kétségkívül riasztóak, de a múltba menekülés mégis indokolatlan, mert az országépítés feladata ma megkívánja, hogy minél többen és többet foglalkozzunk a jövővel és vizsgáljuk, hogy ami az európai változásból látható, az kedvező vagy kedvezőtlen a magyarságra nézve. És ebből a szempontból sincs semmi okunk a borulátásra. Mert maga az a tény, hogy e sorokat Kolozsváron megírhatjuk, mindennél jobban bizonyítja, hogy hatalmi téren nem káros számunkra a változás. Az új gazdasági rendtől sincs miért félnünk. Igazán nincs okunk sajnálkozni a kapitalizmus bukásán és az önző tökegazdálkodás megrendszabályozásán, még kevésbé azokon, akiket a kapitalizmus a nyakunkra növesztett. A kapitalizmus beköszöntése előtt a gazdasági értékek magyar kezekben voltak és nem csupán társadalmunk, hanem a kapitalizmus erkölcstelen versenyrendszere is hibás abban, hogy lehetőségeivel nem a magyarok, hanem idegenek éltek. Egy olyan világgazdálkodásban, mely a személyes felelősségnek és minőségtermelésnek elvére épül fel, a magyar ember ép úgy helyet talál, mint a megnagyobbodott s ősi határai közé visszakivánczó Magyarországnak minőségtermelésre alkalmas változatos tájai. A liberális kapitalizmus bukása nyújtja azt a lehetőséget, hogy újra magyar kezekbe kerüljön az ipar és a kereskedelem s ezáltal megteremtődjék az a független magyar középosztály, amely messzetekintő feladatokat láthat el. A totális igényű államformától sincs miért félnünk és nincs okunk sajnálni a liberális állam bukását, mely elsősorban a zsidóság és a nemzetiségek térhódítását segítette elő. A totális állam a magyar nemzet erejére épül s épp ezért

fokozottabban tud gondoskodni a magyarságról. A kollektív társadalmi rend is kívánatos, hiszen a társadalmi egyensúlynak a megteremtése nem kevésbbé érdekünk, mint másoknak. A középkor folyamán igen jól megvoltunk ebben a társadalmi rendben, sőt az *una et eademque nobilitas* elve sem mutatkozott haszontalannak. A szellemi és erkölcsi élet új rendjének meg éppen örvendhetünk. A raciónalis és öncélú intellektualizmussal szemben a lelki és szellemi hagyományok megújulásának éppúgy, mint a szabadosságából visszatérített erkölcsnek.

Sok szenvedéssel jár, míg az új rend kialakul. Ha ma torz jelenségeket is látunk, arra kell gondolnunk, hogy ezek az átmenet velejárói s talán van annyira indokolt az emberiség mai vívódása mögött egy szebb és jobb világnak a képét keresnünk, mint a mában jelentkező egyes jelenségeket felnagyítva csak a multat siratnunk és a jövőtől félve elzárkóznunk. A magyarság útját kell keresnünk ebben az átalakulásban, mert ha a magunk útját jártuk ezer esztendőn keresztül, most sem tévedhetünk idegen útakra. Az új Európa kiformalásában nemcsak fegyverrel kell tevőleges részt vállalnunk, hanem a szellemmel is. A szellemmel, mely *Faust* mellett az *Ember tragédiáját* alkotta s a *Kolozsvári* testvérek Szent-György szobrával a renaissance olasz mestereit megelőzte. A szellemet idézzük, amelyet elnémitott a politikai porond harcizaja, túlharsognak a jelszavak és nem bírja a leegyszerűsített kategóriát. Az olasz és a német átalakulás útját költők, tudósok és filozófusok készítették elő. A magyar átalakulás útján is ezek jártak a nagy reformkorszak idején, s ha igazságosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk, hogy azt a magyar átalakulást is, amelyik jönni fog — mert más nem jöhet —, szintén ők készítették elő. Kár, hogy az egybefoglalástól megtorpan-tak, pedig éppen most lenne szükség az *eligazítókra*, a tudománytalan tudománykodás és a világmegváltó tervek születése idején, melyeken úgy elcsodálkozhatunk, mintha azt látnánk, hogy Pallas Athene magyar páncélzattal pattan ki Zeus fejéből. Szükségesek lennének ezek az eligazítók, hogy a „magyar” fogalma mögé ne bujhasanak többé olyanok, akiknek számára a magyarság csak eszköz és a „korszerű” mögé olyanok, akiknek a számára ez csak érdek.

Némelyek azt állítják, hogy a magyar *individuálista*, tehát nem tudna beleilleszkedni a kollektív társadalmi rendbe. Ez a felfogás megcsonkítja, időben és térben megszükiti a magyar tartalmat, hiszen a történelem folyamán individuálista és kollektív korok váltják egymást, ez pedig azt jelentené, mintha a magyarság csak az egyikre lenne alkalmas. A középkor eléggé kollektív volt s nehezen lehet állítani, hogy a magyarság azt nem érezte volna magáénak, hiszen akkor volt a leghatalmasabb.

Jó lenne tisztázni az ezzel ellenkező felfogást is, amelyik annyira *szervezhetőnek* tartja a magyart, hogy azt képzei, hogy a társadalomszervezés néhány külsőségének, formaruhájának, jelszavainak stb. átvételével megvalósíthatjuk magát a szervezett társadalmat.

Alkotmányunk is csodálatosképpen többször szerepel a haladás megködtőjeként, mint a természetes fejlődés eszközeként, holott az a tény, hogy ezer éves alkotmányunk van, mely annyi időt és az idő-

ben annyi változást megérve mégis magyar maradt és a miénk maradt, inkább azt igazolja, hogy a magyar alkotmánynak éppen rugalmasságában van az ereje. Ha nem rosszhiszemű, úgy rövidlátó az, aki a magyar alkotmány ezer esztendejéből csak az utolsó ötven évet tudja áttekinteni s az ez alatt az idő alatt kialakult részéhez ragaszkodik.

Nem ártana tisztázni azt sem: valóban kipusztítandó hibás tulajdonságunk-e az, hogy a tömegben nem tudunk felolvadni és minden helyzetben *önállóan szeretünk gondolkozni*. Vajjon nem éppen erényünk-e ez? Hiszen ha a végvárak tíz-tizenöt katonája mindig felülről várta volna az utasítást és nem mert volna önállóan cselekedni, mi lett volna belőlük? Az önálló gondolkodás csökkenti vagy növeli a nemzet ellenálló erejét? Vajjon éppen nem az teszi-e a kis népet erős nemzetté, hogy aránytalanul nagyobb benne az önállóan gondolkodók száma?

A magyar szervezésnél nem a tömegből kell kiindulni, hanem abból a tényből, hogy a magyar *minőségi emberfajta*, ereje tudatát sohasem a szám, hanem mindig a minőség adta. Ezt a sajátosságunkat a *Névtelen Jegyző* a honfoglalásra induló vezér ajkán ugyanúgy megszólaltatta: „az emberiség nem a népek sokaságában, hanem a lélek erejében áll”, mint ahogy megszólal Zrinyinél, aki nem indul meg azon, ha a *török több is*, ha *mi jobbak* leszünk.

Nem ártana tisztázni azt sem, hogy a magyar átalakulást mennyiben gyorsítja vagy lassítja az, hogy állandóan *idegen példákra* hivatkozunk. Hiszen ahhoz, hogy egy nemzeti mozgalom megszülessék, a nemzeti érzésnek, a nemzeti öntudatnak a felfokozása szükséges és mindennek felett az az érzés, hogy a jövőt a magunk erejéből kiharcolni tudjuk. Viszont azzal, hogy állandóan másokra, mások erejére, segítségére és példájára hivatkozunk, tompítjuk a nemzeti öntudatot, kisebbségi érzetet ébresztünk, egyszóval olyan légkört teremtünk, amelyben egy nemzeti mozgalom meg sem tud születni.

Sokan a *diktatúrát* az új Európa államformájának tartják. Pedig sem a kollektív társadalomnak, sem a totális államnak nem velejárója és nem feltétele a diktatura. Általában a diktatura, mint átmeneti államforma, szokott átvezetni a demokratikus államforma végkifejlődéseként előállt szabadosságból és szétesésből a hierarchikus vagy arisztokratikus államforma zárt és fegyelmezett világába. Néha azért születik, hogy a veszélyeztetett jogrendet megmentse, máskor pedig hogy új jogrendet teremtsen. Átmenet tehát és eszköz. Néha szükséges eszköz. Feltétlenül jön akkor, amikor a nemzeti elit elgyöngül, vezetésre képtelenné válik és az irányításról önmaga lemond. Ha a nemzeti elit feladata magaslatán áll, vállalja az átmeneti korok kockázatában az irányítást, úgy erős központi hatalom mellé állva diktatura nélkül is át lehet jutni az átmeneti koron és át lehet vezetni a nemzetet az új korszakba. A diktatura az új rendnek nem lényege, hanem az átmenetnek jellemző jegye.

Jó lenne tisztázni azt is, hogy az *új elítéképzéshez* elegendők-e a pártigazolványok, Egyáltalában jó volna tisztán látni azon a téren, hogy szükség van-e egyáltalán elitre Magyarországon avagy a magyar átalakulás — a némettel és az olasszal ellentétben — elit nél-

kül is elképzelhető?! Aszervezett társadalom a tömegre épül-e vagy az elitre?

Sok mindent kellene és lehetne tisztázni. El kell tüntetni a ködöt, amiben a magyar tájékozódni képtelen, mert agya a világos és az érthető dolgokhoz szokott és el kell oszlatni a zavart, mert a zavarosban csak halászni lehet, de országot építeni sehogysem.

ÉPITENI csak a nemzeti sajátosságokra lehet és azokra az erőkre, amelyek a nemzetet egyszer már naggyá tették. Világosan bizonyítja ezt a fasiszmus és a nemzeti szociálizmus példája. A fasiszmus az *államot* állítja előtérbe, ez formálja a nemzetet és a népet. *Mussolini* szerint: „a nemzetet az állam hívja életre, amely az erkölcsi egységének tudatára ébredt népre átruházza saját akaratát és ezzel létrehívja azt”. Az olasz nép előtt, mint örök álom, az egykori római impérium áll. A nemzeti szociálizmus a fasiszmussal ellentétben a *népet* állítja előtérbe, az állam csak eszköz arra, hogy a népközlösség fennállhasson s értelmét a néptől nyeri. Természetes ez, mert a németiségnek főleg nem a multjában, hanem a népében van az ereje. A magyarság számára mindkét út járhatatlan, mert ereje elsősorban nem a népben és nem az államban, hanem a *nemzetben* rejlik. Mit szülhet a nemzeti szociálizmus, melynek feszítő erejét még növelte az, hogy az állam keretén kívül is éltek német népcsoportok, ha átültetik nemzetiségi országba? *Hubay—Vágó-féle* törvénytervezetet s számtalan más kísérletet. Nem építhetünk másra, csak a nemzetre, mert csak ezzel pótolhatjuk azt, ami a számból hiányzik. A magyar minőségi emberfajta, ez az ereje. A nemzet is minőségi fogalom. A nép akkor válik nemzetté, amikor tudatosul benne egy magasabb küldetés. A nép önmagáért van, a nemzet azért, hogy sorsszerű feladatokat töltsön be. Minél több emberben él a nemzeti hivatás tudata, a nemzet annál erősebb. Neveléssel és szervezéssel minél több embert kell tehát bekapcsolni a nemzeti közöslösségbe, hogy éljék át a nemzet vágyait, vívják meg küzdelmeit. Az a szervezés, mely szintelenít és tömeggé olvaszt, eleve rossz. A minőség fokozása a cél, minél szélesebb elit nevelése. A magyar sors veszélyeztetettsége alakítja a törvényt, hogy a magyarnak mindig vitézebbnek, keményebbnek és erősebbnek, egyszóval különbnek kellett lennie. Mert két malomkő között sokáig lehet örlődni, sőt végül maguk a kövek porladhatnak el, de ennek az a titka, hogy a két malomkő közé került tárgy anyagában erősebb és keményebb legyen, mint maguk a kövek.

A magyar átalakulást a nemzetre kell építeni és olyan életformát teremteni, amelyben a nemzet értékei és erői kiteljesedni tudnak. A nemzetet kell erősíteni, mert ez tartalommal és étellel tölti meg az államkeretet s gazdag és tartalmas élet lehetőségét teremti meg a nép számára. Az a tény, hogy a nemzetre építünk, maga után vonja azoknak a tényezőknek többre értékelését, amelyek a nemzetet teszik. A lelki tényezők fontosabbak, mint az anyagiak, a minőség, mint a mennyiség, a tartalom, mint a forma, a szellem, mint a holt szervezet, az elit, mint a tömeg. A nemzeti lét átélése, a sors vállalása, a hivatás szentsége, a nemzet magasabbrendűségében és jövőjében való hit, az értékes élet akarása és végül a közöslösségi érzés,

melyet a mult közös küzdelmei erősítenek és a jövő céljaiban való egyesülés tesz teljessé, — mindezek együtt adják a nemzet értelmét. Az erős nemzet bízik önmagában, sőt egyedül önmagában bízik. Hisz abban, hogy nemzete sorskérdéseit meg tudja oldani, sőt egyedül ő tudja megoldani. Meg van győződve arról, hogy nemzeti élete és életének formája értékes, nem alávalóbb, hanem különb a többi nemzetekénél. Ezt az örök magyar magatartást fejezte ki Zrínyi, mikor a török veszéllyel szemben feltette a kérdést, hogy mit kíván oltalmára, — „a magyart kívánom, — felelte, — mert ez a legalkalmasabb, legerősebb, s ha akarja a legvittezebb nemzetség”^{*}.

Felvetődhetik a kérdés, hogy ki a nemzet tagja? Mindenki, aki a magyar sors közösségét átérzi és annak veszélyeit vállalja. Egykor a nemzet fogalmát a nemesség testesítette meg. Azután az volt a felfogás, hogy a nemzet a középosztályban él. A nemzet fogalmának az átértékelése arra tanít, hogy a nemzet minőségi fogalom, lelki tartalom, melyet nem lehet és nem szabad osztállyal azonosítani. A kisebbségi élet teherpróbára tette az államától megfosztott nemzetet és népet s világosan kitűnt az, hogy a nemzeti sorsközösség tudata széles tömegekben él és ennek erőssége teljesen független attól, hogy valaki milyen társadalmi osztályba tartozik. A kisebbségi élet indította meg azt az új, elitképző folyamatot, melynek kritériuma nem a születés és a vagyon, hanem az, hogy a magyar sorsközössé-

^{*} Azzal a megfontolással idézem Zrínyit, hogy az ő optimizmusa nem bűnös illuziókból fakad. A *feladat* és a *helyzet* valóságát Széchenyitől eltekintve senki sem látta olyan élesen a magyar gondolkozók sorában, mint éppen ő. Aza Zrínyi, aki az egyszerű „magyart kívánom”-mal felel a kérdésre, másutt így összegezi a nehézségeket: „Az első a *hitetlenség*. A magyarság nem bízik magában, hogy rendbehozhatja állapotát és disciplináját. Ez a kételkedés önmagunkban csak tunyaságból vagyon és mivel nincs elegendő kedvünk hozzá, lehetetlennek gondoljuk igyekezetünket. Nem lehetetlen, hanem könnyű, ha akarjuk; vagyon népünk, vagyon módunk, vagyon alkalmatosságunk, csak elszánt akarat kell, nem kell semmi más. A másik akadály a *fegyelmetlenség*, rosszul értelmezzük a szabadság fogalmát; a katona inkább marad szabad legény, hajducska, mintsem alávesse magát a fegyelemnek. Viszont csak a jó katonai fegyelem tudja megteremteni és megvédeni az igazi szabadságot. A harmadik részben azt mondom, hogy ezt senki egyes, úr vagy generális végbe nem viheti; kicsoda tehát: az egész ország! az *egész nemzetünk unánimis consensusa* kellekik erre.”

Azt valljuk, hogy a magyar gondolkodásnak jellemző vonása a látszólagos kettősség: az önvizsgálatban a kiméletlen, nem egyszer sötét *realizmus*, az önértékelésben a józan, gyakran derűs *optimizmus*, mert a helyzet feltárása nem önmagáért van, hanem a feladat megszabásáért. Széchenyi nem azért vizsgálta a sívár jelent, a pa lagi hont, kutatta a csunyácska hazát, elemezte annak felfuvalk dott polgárait, a parlagon nőtt dudvák terméseit szemükbe vágva, hogy — mint a mai „realista” — az ernyesztő borulátás érzetét keltse fel. Sőt inkább azért, hogy elmondhassa — amit őt évvel előbb e lapból kitorölt a omán cenzura: — „Ti vagytok híva egy sarjadék népet megmenteni, ti egy fejletlen törzsök fajt képviselni. Merjete nagyok lenni, ti, kik valami jobbra vagytok meghíva, valami jobbra születettek. Ti, kik egy szebb jövőnek lehettek urai, lépjete végre valódi hazátokba, melyen kívül nincs számotokra hely.”

get mennyire érzi át és mennyire hajlandó ezért áldozatot vállalni. A nemzet támaszát a népben lelte fel s a néptől nyert erőt küzdelme folytatásához. Bizonyossá vált, hogy a nemzet akkor erős, ha tartalma a közösség minden tagjában él. A nemzetnek a magyar eszmerendszer középpontjába állítása tehát nem a népi feladatok megkerülését jelenti, hanem magában foglalja a legteljesebb népi programot, mely a magyar népben élő minőségi energiákat, képességeket és erőt hivatástudattal telíti, hogy a magyar nép elérje és betöltse nemzetformáló szerepét.

A magyarságnak nem az a hivatása, hogy alkalmazkodjék Európa új rendjéhez, hanem, hogy ennek az új rendnek a formálásában fegyverrel és szellemmel is tevőleges részt vállaljon. És ahogy a Berlin—Róma tengely Budapesten keresztül vezet, éppúgy világos a kirajzolódása annak a három közösségi életformának, melynek mindegyike a három sorshatározó tényező — *állam, nemzet, nép* — közül az egyik tartalmát teljesíti ki s arra építi fel rendszerét.

IV.

A DOLGOT Ő MAGÁT NÉZŐ ERDÉLY

MOST PEDIG forduljunk önmagunk felé. Mit csinál Erdély? *Bocskay* Erdélye, aki a bécsi békét megelőző időkben azt írta, hogy őhozzá bizony a főherceg hiába küldene bőbeszédű követet, mert „bár sem a dialektikához, sem az retorikához nem tudunk, a dolgot ő magát nézzük, csak az mi nemzetünk javát és magunk maradását, azonkívül szók és rábeszélések minálunk semmit sem fognak”. Az elmúlt huszonnégy év még jobban megtanított a „dolgot ő magát nézésre”. Volt idő, amikor az erdélyi magyarságnak kellett hordoznia az egész magyarság gondját. Hordozta. Hordozná most is, ha ezt kívánná a nemzet egyetemes érdeke. De a „dolgot ő magát nézzük” s e miatt állásfoglalásunkat három főkérdés határozza meg.

Először az, hogy a bécsi döntéssel csak Észak-erdély került vissza. Másodszor a nemzetiségek kérdése. Harmadszor, hogy fejlődésében az utóbbi huszonnégy esztendő alatt — pedig azelőtt is visszamaradott volt — legalább ötven évvel visszaesett. Nyilvánvaló, hogy e három kérdés miatt az erdélyi magyarságnak egészen másképpen kell látnia és megítélnie a dolgokat. A meghúzott bécsi határ parancsolóan írja elő számára, hogy a magyarságra háruló állami, nemzeti és népi feladatok közül az *állami feladatokat* tartás elsősorú fontosságuknak. Az a tény viszont, hogy a székely tömböt kivéve nemzetiségek közé ágyazva él, életfontosságúvá teszi számára a *nemzeti egységnek* a megőrzését, mert egy megosztott magyarság nem bírná a nemzetiségekkel felvenni a versenyt, még kevésbé megoldani a nemzeti feladatokat. És végül a román uralom politikájának eredményeképpen bekövetkezett nagymértékű vissza-

fejlődés természetszerűleg ébresztette fel benne a vágyat, hogy az erdélyi állapotokat az Anyaország színvonalára emelje és ez újból *egységes és céltudatos munkát* tesz szükségessé. Mindezt összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az erdélyi magyarság az állam megszilárdítását látja legfontosabbnak. Belső vonatkozásban pedig az egységet és az egységre épülő tervszerű és céltudatos munkát.

Erdély újjáépítése a cél. Mezőgazdaságának, iparának, kereskedelmének fejlesztése, a magyar nép megerősítése, kulturális és gazdasági felemelése, a nagy nemzeti jóvátétel véghezvitele. Egészen érthető és rendkívül egészséges, hogy az erdélyi magyarság figyelmét ezek a kérdések kötik le és tudatosan nem akart olyan hangzatos feladatokat vállalni, amelyek figyelmét és erejét életkérdései megoldásától vonnák el. Hiszen, amikor önmagát építi és erősíti, egyben a magyarság legjobban veszélyeztetett keleti végvárát erősíti és meggyőződésünk szerint ezzel teszi az összmagyarságnak a legnagyobb szolgálatot. Távolról sem jelent ez elzárkózást az egyetemes magyarság iránti kötelezettségek elől, csupán helyes felismerését annak, hogy hogyan tudja legjobban helyét betölteni. Nem jelent sem konzervativizmust, sem szeparatizmust. A magyar erőket felfokozó és azt diadalra juttató magyar átalakulásnak a vágya egyformán él minden erdélyi magyar ember szívében, hiszen az erős magyar állam és az erős magyar nemzet senki számára sem lehet olyan életbevágóan fontos, mint számára. Az erdélyi agy is szüntelenül keresi ennek az átalakulásnak az útját, de mivel külföldi példákön keveset okulhatott, ezt az utat önmagában keresi. A külföldi példák leutánzásáról amúgy is kellemetlen emlékei maradtak a román uralomból. Az erdélyi magyarság kisebbségi küzdelmében önmagára és az önmaga erejére volt utalva, természetes tehát, hogy figyelme fokozottabban fordult a belső hibák, de még inkább azok felé a benne rejlő értékek felé, amelyekre támaszkodva ezt az önvédelmi harcát megvívhatta. A külső nyomás hatása alatt nem imperialisztikus, hanem védelmi vonatkozásban a társadalomszervezés, a nemzeti erők egységbefogása és a helyes értékrend megteremtése terén olyan eredményeket ért el, amelyeknek tanulságai a többségi létben is hasznosíthatók. A nemzeti közösség elsőrendűségéről, a társadalmi és osztályellentétek lebontásáról olyan felfogás lett uralkodóvá és a közösségi életnek olyan egyszerű és természetes formái alakultak ki, amelyek a nemzeti ellenállás végrehajtására az erdélyi magyarságot éppen olyan alkalmassá tették, mint a nemzeti szocializmus a szász-ságot. A lényege és a jellege ennek az átalakulásnak nem a támadás, hanem a védekezés volt, amint a fiatalon elhunyt költő, *Dsida Jenő* írta: „sőt párolunk és vásznakat szövünk, míg kisebbitnek, lassan megnövünk“.

Az erdélyi magyarság végigjárta az átalakulásnak nehéz iskoláját és nem kívánja azt előlről kezdeni. Tapasztalataiból azt, ami értékes, át kell adnia az egész közösségnek, de onnan is csak az értékest szabad átvennie. Tárgyilagossága, gyakorlatiassága és józan-sága kiegyensúlyozó szerepre képesíti s erre a kiegyensúlyozó szerepre igen nagy szüksége van a magyar életben. Hogy az eszmék küzdelmében, az érdekek ütközésében, az indulatok összecsapásában

és az érzések zűrzavarában egy pillanatig se feledje a „dolgát ő magát nézni”. Szirének csalogatnak, Scillák és Charibdissek között járunk, de szemünk „szüntelen vigyázással” kutatja a sóvárgott ittakai partot: „nemzetünk javát és magunk megmaradását”.

V.

SORS BONA, NIHIL ALIUD

ÚJ HONFOGLALÁS és országépítés vár a magyarságra és évszázadokra dönti el a nemzet sorsát az, hogy fel tudunk-e idejében készülni erre a feladatra és annak betöltését azzal a lélekkel tudjuk-e teljesíteni, amelyik Európának ebben a részében a biztonság és rend mellett a művelődés és a legmagasabb emberi értékek számára is otthont tudott nyújtani. Évszázadok óta a magyarság vagy állami függetlensége, vagy népi ereje, néha mindkettő tekintetében egyidejűleg védekezésre szorult és ezért a kisugárzó és alkotó magyar lélek helyébe a védekező, sérelmeken perlekedő lélek lépett. Sokszor úgy látszik: annyit harcoltunk függetlenségünkért, hogy amikor ez bekövetkezett, már nem tudunk kellőképp élni vele. A magyarság nem feledte el hivatását, s bár szeme sem szokott hozzá a trianoni határokhoz, de látását a szűk keretek mégis determinálták és most, amikor egyszerre kell szembenéznie az európai átalakulás megkívánta feladatokkal és azokkal, amelyeket számára az országgyarapodás jelent, nem tud egyensúlyt tartani közöttük. A területek visszatérése új és nehéz feladatokat ró az országra, amelyek nagy mértékben lekötik a reformok számára szükséges energiát és pénzfedezetet. A mai idők egyébként is próbára teszik a nemzet teherbíró képességét és most dől el, hogy a magyarság valóban alkalmas-e ezeréves feladatának betöltésére. A háború nélkülözésekkel jár, tehát fegyelmet és áldozatot kíván. Az átalakulás a jövőbe kutató fantáziát, az országgyarapodás pedig józan és reális munkát. Fegyelmet, fantáziát és józanságot kell egyeztetni. Nem szabad megengedni, hogy a háború viseléséhez szükséges fegyelem túllépje határait és egyúttal elnyomja és visszaszorítsa mindazt, ami az egészséges átalakulást előmozdítani képes. A fantáziát meg kell fékezni, ha túlságosan merészen szárnyalna és veszélyeztetné a biztonságot és a fegyelmet. A józanságot pedig alkalmazni kell minden irányban, a fegyelem és a fantázia irányában egyaránt. Borotvaélen járunk, mert hiába őrizzük meg a fegyelmet és a rendet, ha az átalakulás terén semmi sem történik, mivel félős, hogy ha ebben az állapotban talál Európa végleges kialakulása, akkor már nem lesz módunk magyar módra és magyar lélekkel átalakítanunk a magyar életet, hanem a készenlevő idegent kell átvennünk. Másoldalról hiába történne a legnagyobb átalakulás, ha ez a fegyelemnek és a rendnek a megbomlását vonná maga után, mert ebben az esetben az átalakulás gyümölcseit nem mi élveznénk. A józanságra van legnagyobb szükség, arra a józan

magyar lélekre, mely „nem gyűlöl és szeret, hanem szemlél és cselekszik”.

Az új honfoglalás erős hadsereget és az erős hadsereg mögött egységesen felsorakozó nemzeti közvéleményt kíván. Az országépítés tervszerű felkészülést, az emberek kiválogatását és munkába állítását. Az átalakulás terén pedig nem elégedhetünk meg azzal, hogy valami készbe vagy félig készbe beleilleszkedjünk. Helyes az az igényünk, hogy mindig a nagy népekhez szeretjük magunkat hasonlítani, de legyen meg bennünk ugyanakkor az a belső igény is, hogy a mi feladatunkat csak mi tudjuk megoldani. Hinnünk kell abban, hogy az európai átalakulás egy jobb és szebb világ felé vezet és a magyarság, amelyik a latin szellem és a germán műveltség értékeit egyaránt tudta gyümölcsöztetni, megtalálja a maga sajátos életformáját. Erdélyt a kényszer, de még inkább belső igénye nem egy ízben képesítette arra, hogy saját adottságaihoz alkalmazkodva megelőzze Európát. Mennyivel inkább kell biznunk a sok szenvedés után egymásra talált magyarságban, hogy megteremti azt a magyar közösségi életformát, mely azáltal, hogy magyar, emberibb, s mivel emberibb: a jövőt hordozza magában. *Sors bona, nihil aliud.*

ALBRECHT DEZSŐ.

ERDÉLYI JELENTÉS

A MAGYAR SZELLEM KÜZKÖDÉSEIRŐL

ARRA KÉRT a „Hitel” szerkesztője, hogy a magyar szellem háború utáni és mai állapotával foglalkozzam a lapban; s főleg nézek szembe azokkal a jelenségekkel, amelyek aggodalommal töltnek el. Amikor hozzám fordult, bizonyára illetékes és őszinte véleményt akart; én pedig úgy éreztem, mintha az életünk és az álmaink legkedvesebb betegét kéne gyógyítanom.

Nemes emberi hagyomány, hogy ápoljuk és megbecsüljük a szellemet; maga a szellem azonban nem hagyomány, hanem az emberi történet egészen olyan titokzatos jelenség, mint a csillag. A hagyomány változik, néha kitelve ragyog s máskor elapad, mint a hold; a csillagnak azonban mindig lüktetve kell ragyognia.

Jó és rossz időkben egyaránt őrködni kell tehát a szellemnek, mert ez a természete és a szerepe.

A magyarság történetének egyik állandó jelensége, hogy a szellem csillaga mindig őrködve ragyogott. Akkor is, amikor a megbecsülés holdja láthatatlanul bolyongott valahol; s akkor is, ha holdfényes éjszakák lebegtek a nemzet fölött. Példátlan volna tehát, ha igazságot jelentene az a vélekedés, hogy a magyar szellem manapság nem ismeri fel szerepét; vagy ha felismeri, nem tölti be. Lehet-

séges volna ez éppen a mostani időkben? Hiszen olyan sorsforduló vajadásai között élünk, melyhez hasonlót a Kárpátok között való berendezkedés óta ritkán élt átál a nemzet! Ilyen időkben nemcsak csillag gyanánt kéne őrködni a szellemnek, hanem egyenesen a „szerencse-csillag” hivatása vár rá.

Az első percben nemcsak a büszkeségünk, hanem az életősz-tönünk is tiltakozik a baljós vélekedés ellen. Nemei és egészséges természetre vall a büszkeség és a tiltakozó életőszton, de a második percben már jelentkezik az értelem és a felelősség. Az értelem még idejében szembe akar nézni ezzel a súlyos kérdéssel; a felelősség pedig ezt egyenesen kötelességgé teszi.

Olyan az egész, mint a halaszthatatlan utazás, mely talán életünk új fordulatát rejtí magában; s amelynek ideje alatt jól meg kell figyelni mindent s jól megítélni mindent, mert a hiba végzetes lehet. S mint a közönséges utazásnál, amikor hazulról indul az ember s majd elérkezik szélesebb világba; úgy kell talán lélekben most is indulnom.

Nekem Erdély az otthon.

Ebben az esztendőben, melyet a lelki utazással kezdek el, már húsz éve lesz annak, hogy kolozsvári diák-koromban megírtam az első elbeszélést. Szász Tamás, a novellám hőse, hazatérve a veszített háborúból, mindenét elpusztítja, amit a balsors még meghagyott neki. Tűzzel és az áldozat szertartásával teszi ezt; s most úgy tetszik nekem, hogy korát húsz esztendővel megelőzte, hiszen ma az egész világ ugyanazt teszi, hogy az emberrel és az anyaggal való őrült leszámolás után új életet kezdessen. A keserű székely, ki úgy ugrott ki az időből, mint egy szikra, engem nemcsak az irodalommal jegyzett el, hanem azzal a sorssal is, melyet az erdélyi magyarságnak idegen hatalom alatt kellett élnie. Attól kezdve, leszámítva az amerikai három esztendőt, a szellem útján álltam és haladtam, hibáimmal és némi erényeimmel együtt. Egyszerű tény ez, a kötelesség és a hivatás érzetének olyan természetes és testvéri léte, mely nem igényli a dicséretet és nem érdemli meg a lebecsülést. Egyebek között azonban alkalmas arra is, hogy hiteles kútfőnek tekinthessen engem az olvasó, amikor a szel emről beszélek, mely az elnyomás ideje alatt itt Erdélyben kialakult és élt.

Az a nemzedék, mely a háború után elsőnek bontotta ki szellemének zászlóját, a „Tizenegyek” című könyvben jelentkezett először. Tanulmányainkat, verseinket és elbeszéléseinket ebben a könyvben már az anyaföld titokzatos ereje szorította egységbe és a Petőfi s Kemény Zsigmond felemelt szellem-szalagjával kötöttük össze a csokrot, mely bizony elég változatos mezei virágokból állott. De mind erdélyi mezők virágai voltak; s ha valami, akkor éppen ez különböztetett meg minket a megelőző nemzedéktől, melynek szellem-virágai változatosabb talajon nőttek. Néhány év múlva azonban a közös sors már befödött minden elválasztó vonalat és az „Erdélyi Helikon” rugalmas keretei között az erdélyi magyar íróknak javarésze olyan egységbe tömörült, mely a magyar n.üvelődés és a magyar nép szellemi érdekeinek védelmében egyetlen akarat volt. Úgy tet-szett, mintha a szellem jól átgondolva és szerencsésen foglalta volna

el Erdélyben a magyar lélek fellelőjét, melynek bástyái költők és írók voltak. Alkotásokon keresztül, Erdély minden részét behangzó irodalmi felolvasásokon és az újságok hasábjain olyan hadviselés folyt, mely az itteni magyarság lelki impériumát kívánta megteremteni és virágoztatni. Az elkövetkező tíz esztendő alatt történt, hogy az írás itt „erdélyi irodalom”-má kerekedett. Természetes, hogy ez az elnevezés utalt az erdélyi írás jellegére is; de mi szívünkben büszkék és boldogok valójában azért voltunk, mert az összefoglaló név egy szellemi küzdelem sikerét jelentette: örömet, hogy a „lelki impérium” megalapítása jó úton halad; s némi diadalt a nehéz sorsban, hogy a lélek él és a szellem öröklik. Érthető tehát, hogy fájt nekünk a vád, melyet a Csonkaországból eresztettek felénk s amely „schismát” emlegetett. De itthon, a mi belső életünkben is volt valami, ami még a „schismánál” is fájdalmasabb volt. Az a tény ugyanis, hogy a szellem és a politika nem tudott együtt haladni, bár mindkettőnek egy és azonos volt a célja: megtartani a népet, az otthont és a magyar öntudatot. A vajadás első éveiben néha még felcsillant a közös munkára valami lehetőség, de később már bizonyossá vált, hogy a kettő nem fér össze. Most, amikor a bánat már a múlté s a tanulság a jövőé, szenvedély nélkül kereshetjük a magyarázatot. Egyik fiatal képviselőnk, — egyébként okos és tárgyilagos könyvében, — azt az idevágó megjegyzést tette, hogy az „ellentét kovászai rendszeren írók voltak, akik nem tudtak a politikai életben érvényesülni s gyakran politikusok, akik az irodalomban alul maradtak”. Mondatát igen jónak találnám, ha valami kulcs-regény tartalmára akarna utalni véle, de az erdélyi szellem és az erdélyi politika ellentétének magyarázatára nem világít rá. Bár ne így volna! Bár okoskodásában véle tarthatnánk, mert akkor azt az ellentétet, amely ma országos viszonylatban is fennáll s amelyről később fogok szólni, ezen az úton szintén magyarázni és gyógyítani lehetne. Mások úgy vélekednek, hogy a szellem és a politika, természetüknél és jellegüknél fogva, sohasem tudtak együtt haladni. A magyarság története bőséges bizonyító anyagot szolgáltat ennek a vélekedésnek igaz voltára, az én oknyomozó vágyamat azonban ez a magyarázat sem elégíti ki, mihelyt az elnyomás két évtizedéről van szó. Mert egy olyan élet-halál harcban, amilyent mi vívtunk, az életösztön még a kutyát s a macskát is összebarátkoztatja!

A tó és a folyó természetes és kibékíthetetlen ellentétéről kell beszélnünk, ha a különbséget, mely az erdélyi politika és az erdélyi szellem között volt, éreztetni akarjuk. A tó nem ismert más megoldást, mint azt az egyet, hogy a folyó szakadjon belé; a folyó pedig a tavat szeretne volna mederbe vezetni, hogy a sors földjét együtt öntözzék mindenütt s így munkáljanak egy természetű jövedő.

A harmincas évek vége felé a jelek azt mutatták, hogy a szellem ereje már készíti a medret, amelyen át előbb-utóbb lecsapolja a tavat. Fiatal erők, kik a folyó vizéből gyakran ittak s akik jórészt a tóban is megfürödtek, az élet és a haladás szigorú törvényei szerint munkálkodtak a terven, hogy a szellem eszmei lendületéből és a politika gyakorlati tudományából miképpen lehetne egységes nemzeti erőlt létrehozni. A megújulás vágya a tanult szívekben és a töme-

gekben már egyaránt érett volt. Ezt világosan mutatta a „Vásár helyi Találkozó”, mely az első komoly és átfogó kísérlet volt a megújulás útján. Sajnos, az erdélyi magyarság eszmei alkotmányát, mely a „Hitvallás”-ban történelmi kifejezést nyert, nem tudtuk gyakorlati formába önteni. Több volt a szellem és a nemzetpolitikai tudomány, mint a gyakorlati érzék és elszántság. Egyszerre nyilvánvaló lett a politikai párt egyik legnagyobb mulasztása, mely hatalmi felfogásából eredt: az ugyanis, hogy a fiatalabb nemzedék sorából nem nevelt gyakorlati politikusokat. Meg kell mondanom azonban őszintén, hogy a kudarcért, mely az eszmének valósággá válását érte, magam is felelősnek érzem magamat. A nemzedék gyakorlati képességeit, melyeket azóta bizonyára nagy mértékben kifejlesztett magában, rosszul ítélt meg. Azt hittem, hogy a kiforrott elvek és a tudás lendületét a cselekvés bátorsága fogja követni. Ebben a hitben hallgattam szívem sugallatára, mely az irodalmat, vagyis a tiszta szellemet dédelgette bennem s nem a politikust.

Úgy tetszett abban az időben, mintha a szellem és a lelki ismeret vajadásai a kezdeti esztendőök tüneteit ismételnék meg. A folyamat, melyet a magyarság titkos és egészséges életerői tápláltak, egyszerre kényszerű helyzet falába ütközött: a politikai pártokat feloszlatták s minden alulról és belülről jövő szervezkedési lehetőséget megszüntetett a hatalom.

Jelképesen szólva: azt a kérdést kellett eldönteni, hogy az erdélyi magyarság éhség-sztrájkot kezdjen-e, vagy elfogadja s lenyelje azt a gyanus táplálékot, mely a hatalom konyháján készült. Kétségtelen, hogy a magyarság regényes és hősi természetéhez jobban illett volna a politikai éhség-sztrájk, de ennek nyílt vállalására vagy próféta kellett volna, vagy Dózsa György.

Az erdélyi felfogás, melyet az „ahogy lehet” okossága mindig inkább jellemzett, mint az „eb ura fakó” lázadása, a nép érdekeinek védelmében vállalta a rabok eledelét.

Keserves koszt volt, de lelki és testi betegség nélkül mulott el tőlünk: s most már bizonyos regényesség is van abban, ahogy emlékezünk rá.

Ime, e vázlatos fejtegetésben próbáltam megvonni a magyar szellemnek azt a vonalát, melyet a „kisebbségi” lét idején küzködve és becsülettel vont a magyarság életébe. A vonalon belül és a mélyben sok vívódásnak, sebeknek és sikereknek az emlékei pihennek. Ha az idő és a munka engedne valamennyi kedves elereszkedést, ezekről is lehetne beszélni; így azonban ennek a szellemnek vázlatos története mellett csak néhány alapvető dologra mutatok rá. Ezekre is egyrészt azért, hogy az „erdélyi szellem” eljövendő küzdelmeinek szükségét és jogát hangsúlyozzam; másrészt pedig azért, hogy az olvasó is helyes nézőpontot foglalhasson el, amikor majd ez írás folyamán a magyar szellem általános és égető kérdéseiről lesz szó.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy azt a szellemet, mely az elnyomás ideje alatt az irodalomban és a nemzetpolitikai fejtegetésekben kialakult, egyfelől a néppel való sorsközösség tudata jellemezte, másfelől pedig az erkölcsi felelősség. A sorsközösség tudata és vállalása adta meg műben és magatartásban a népi-nemzeti

jelleget: s olyan időben, amikor ez a jelleg még csíráiban feszengett olyan helyeken, ahol ma ezzel borogatják az embereket. Magyarországon és külföldön egyaránt. Az erkölcsi felelőség pedig azt a felfogást állította előtérbe, hogy a mű nemcsak művészi alkotás, hanem a legmagasabb értelemben vett nevelő eszköz. Nehéz volna hamarjában felelni arra, hogy a néppel való sorsközösség és az erkölcsi felelőség a multban meghatározóbb jegye volt-e a szellemnek, mint amilyen határozottnak kell lennie ma! A szemlélődés és a tanulság, mely a felszabadulást követő időket máig jellemezte, azt a választ sugja a lelkiismeretnek, hogy hitvány és áruló volna a magyar szellem, ha a mai időkben nem vállalná a legvégső pontig a néppel való sorsközösséget és az ő sorsa iránti erkölcsi felelőséget.

Szemlélődést és tanulságot említettem. Mielőtt azonban erről beszélnék, a gondolatoknak helyesebb rendje érdekében talán azokról a tapasztalatokról kéne szólnom, amelyeket még a „kisebbségi” lét ideje alatt Magyarországon alkalmam volt szerezni. Ezek a tapasztalatok ugyanis, melyeket abban az időben még nehezen tudtam kellőképpen értékelni és okulásra felhasználni, elég pontos magyarázatul szolgálnak mindahhoz, ami a szellem világát itt Erdélyben a felszabadulás óta érintette, sőt érte.

Számunkra, akik itt Erdélyben a helyünkön maradtunk, mindig eleven valóság volt a lelki és szellemi egység, mely a határokon felül minden magyart egybeölt. Egyenkint és csoportosan is, néha látogatásra átmentünk, hogy a lelki egységet a valóságban is érezhessük és éreztetni tudjuk. Ezekről a látogatásokról a Székelyföld egyik képviselője is említést tett a parlamentben s ebből az említésből tudjuk, hogy az írók ilyen látogatások alkalmával verseket és novellákat olvastak fel, melyeket a tájékozatlan közönség megtapsolt. Ez csakugyan igaz, mert alig van Magyarországnak városa, ahol az erdélyi írók tetszetős novelláikat és verseiket ne olvasták volna fel a közönségnek, melynek első soraiban mindig ott ültek a szellemi és a társadalmi élet előkelő tagjai. Mindannyiunk közül ebben a tekintetben talán én voltam a legmegrögzöttebb, mert én nemcsak a közönségnek vittem el egy-egy „muszáj megélnünk” székelyt, hanem a magyarországi szellemi mozgalmakkal is tartottam a kapcsolatot. Természetesen nem titokban, hiszen céljaim és szellemi kapcsolataim megvallására előadásokat is olvastam fel. A „Márciusi Front” íróival, a „reform nemzedék” számos tagjával és ifjúsági vezetőkkel gyakran ölelt egybe a közös gond és a hevület, hogy a magyar nép sorsát miképpen lehetne jobbá tenni és a nehezítő erőket gyöngíteni.

Nem céltalanul említettem a személyes kapcsolatot, melyet a magyarországi közönség széles rétegével módunkban volt megteremtetni; sem azt az ismeretséget, melyet az ifjú magyar szellemiség képviselőivel fenntartottam. Szolgáljon ez hiteléül annak, hogy a vajdó magyar szellem ügyét, annak erényeit és hibáit, közvetlen tapasztalásból is ismerem.

A szellemet sem megismerni, sem magyarázni nem lehet, ha elvonatkoztatjuk attól a világtól, amelyből sarjadt s amelyben hatni akar. Ez a megállapítás fokozott mértékben vonatkozik az első

háború után kisarjadt s ma is küzködő magyar szellemre, melynek tántorgását és megtorpanásait csak úgy tudjuk megérteni, ha a mostani magyar élet némely sajátosságát megismerjük. Főleg arra kéne rámutatnom, hogy a szellemet miképpen értékeli egyfelől a hatalom s másfelől a társadalom; vagy helyesebben szólva: ez a két földi erő hogyan viselkedik a szellemi emberrel. Bátran írhattam volna azt is, hogy a szellemi emberrel szemben, mert a hatalomnak nálunk mostoha gyermeke a szellem; a társadalom pedig, amely valóságos vagy jelképes birtokán ül, ebben az egyben szívesen tanul a hatalomtól. Mindazonáltal csunyán igazságtalan volnék, ha ezt a véleményemet általánosítanám, hiszen élmény gyanánt őrzöm például azt a három órát, amit egyszer Gömbös Gyula miniszterelnök írói körünkben töltött; nemkülönben a mélységes hálának sok megható percét, melyet az olvasók köréből még én is kaptam. Kivételes jelenség azonban az efféle: hirtelen előbukkanó s eltűnő hold a sötét éjszakában, vagy kibuggyanó csillagok. Sokkal jellemzőbb és hivatalosabb az a kép, amelyet a többi helyett is mintának tettem el. Egyszer magyar vonaton utaztunk, csak néhány esztendővel ezelőtt, művészek és írók, akik között én nem is voltam valami neves. Vidéki nagy városba igyekeztünk, hogy ott felolvassunk egy előadást, melyre a központi hatalom is készült ráütni a pécsétjét. Egy magasrangú tisztviselő is velünk utazott, aki a fülkéjében fogadta a neki kijáró hódoló látogatásokat, miket a neves emberek sorjában tettek. Mivel én nem járultam elébe, tapintatosan kiejtett a kezéből; s akkor elgondolkodtam a székelvény nyílt és öntudatos természetén, mely egy szegletbe és nehéz küzdelemre szorította vissza őket; s eszembe jutott a lehajtott fej és a meghajlott gerinc, melynek erején mások szaporodtak el az erdélyi magyar birtok-földeken...

Más irodalmi estéken, melyeket különböző magyar városok egykor az „Erdélyi Helikon“ írói számára kitüntető szívésséggel rendeztek, rendszeren egy gróf vagy egy báró íróársunk is részt vett. Egyszer azonban megtörtént, hogy történetesen nem jöhetett el senki, aki ilyen születési rangot viselt volna. Az együttes munka és a közöttünk meglévő bajtársi s szellem természetessé tette, hogy magunk is sajnálkozzunk ezen, de az már óriási meglepetés volt, hogy a közönség s különösen annak előkelőbb része mennyire sajnálkozott e hiány fölött! Hamarjában kölcsönösen sokat adtunk volna egy vers-író grófért vagy regényíró báróért, hogy mint a varázsló, egyszerre megszüntesse a választó falat, mely a vendéglátó úri társadalom és a szellem közönséges embere között hagyományoszerűen fennáll. Űgyesen és rangsor szerint el is szállingóztak sokan, mihelyt az estély elcsitult, holott máskor a rangosokkal együtt ültünk a kedves vacsoránál, hol az ember szomszédja, csupa előzékenységből, székelvényesen kezdett beszélni, vagy nyájasan az iránt érdeklődött, hogy otthon Erdélyben a szobában irunk-e avagy a természetben.

A jelképes történetekre ezuttal nincsen bővebben hely, de azt hiszem, hogy ennyi villantás után is rátérhetünk a helyzetjelentésre.

Számunkra, kik abban az időben idegen hatalom alatt élünk, kétszeresen sajnálatos volt, hogy a magyar hatalom és a magyar szellem viszonya rendezetlen, vagy rosszul rendezett. Kissé értelmet-

lennek, sőt érthetetlennek tűnt, hogy a hatalom nem becsüli az élő szellemet; sőt, amit helyette látszólag támogat és becsül, abból válik a magyar szellem igazi fáján mutatós és kártékony fagyöngy. Fájlaltuk azt is, hogy a társadalom vezető és hangadó rétege jórészt külsőségekben szemléli és engedi magához közel a szellemet, mely az ő számára elvégezte „hivatását”, ha a fennálló rendet támogatja és szórakoztatni tud. Ennekem, aki a magyar szellem javaembereinek önzetlen erőfeszítéseit közelről is láthattam, különösképpen szomorúságot okoztak ezek a tapasztalatok. Hogyne okoztak volna, mikor a szellemi élet igen sok fájdalmas tünetének okát véltem ezekben megtalálni! Ebben a hatalmi világban és társadalmi légkörben lényegbevágó fogalmak váltak zavarossá, mint például a bátorság, erkölcs és hazafiasság fogalmai. Bátornak tartották azt az író-t vagy falukutatót, aki a néppel való sorsközösséget hangoztatta, holott ez nem bátorság, hanem egyszerűen természetes magatartás: elemi magyar becsület dolga. Az erkölcs politikai vagy társadalmi rendszerbeli megítélés kereké alá került; s nem az volt általában a jó hazafi, aki lelkiismeretének szavára hallgatott, hanem, aki a divat hullámain szekerezett. Egészségesebb s a távlatokat is kibíró közszellem a legtermészetesebb módon juttatta volna a „reform-nemzedéket” a hatalom sáncaiba; s a falukutatás eredményeit is sürgős átrendezésre és építésre használta volna fel. Ehelyett hatalmi erők csendesítették el a megújítást készítő és sürgető szellemi tevékenységet. Ha a lendületet és a szellem eredményeit át lehetett volna társadalmi s majd politikai szervezeti formába menteni: ez lett volna a helyes és természetes folyamat. Erre volt is vágy; sőt ilyenfajta kísérletek is történtek, de eredménytelenül. A tünetek, melyek az erőfeszítések közben kiütözköztek, erősen hasonlítottak mindahhoz, ami Erdélyben a „Vásárhelyi Találkozó” idején és után történt. Az anyaországi kudarc azonban jóval túlszárnyalta az erdélyit, mert nálunk legalább az irodalmi élet egysége veszélyesebb sebek nélkül maradt meg s az ifjú nemzetpolitikai csoportnak a gerince szervezeti formák falain is áttört, hol azonban az eszmények fakó gyakorlat alakjában csendesedtek el. Ugyanakkor pedig Magyarországon a népi szellem csoportokra bomlott; sőt kezdett feltűnni az egymagában hadakozó szellemi ember, aki előbbi sorsfársában gyakran ellenséget látott s keserű magányában már nem mindig tudott helyesen ítélkezni.

A biztató küzdelmek után tehát éppen akkor vesztette el lendületét és egyensúlyát a szellem, amikor nekünk erdélyieknek megjött a földi élet legnagyobb ajándéka: a felszabadulás. Az a mámoros lelki és testi állapot, amely a felszabadulás után jóideig tartott, nem volt alkalmas arra, hogy Erdélyből a szellem jól átgondolt és felelős megnyilatkozásokat tehessen. Ezeknek hiányában sok helyről számosan éreztették csalódásukat velünk, amit az „erdélyi szellem” regényes tisztelete után nem is lehet csodálni. Mi a jóhiszeműség és a nemzeti fegyelem eszménye címén találtunk önmagunkban mentséget a hallgatásra; s így erkölcsi szempontból a fölmentésünket természetesnek, sőt jogosnak véltük. Most azonban a tizenhat hónap távlatából a hallgatás mégis mulasztásnak tűnik, mert mialatt a szellem szava némán és hosszasan érlelődött, azalatt a vezetés vonalán és a

társadalom síkján olyan folyamat indult el nagy iramban, melyet sem egészségesnek, sem célravezetőnek nem tarthatunk.

A sürgős-forgás „hősei” kihasználták jóhiszeműségünket és visszaéltek azzal a hittel, melyet a szellem a nemzeti fegyelem eszményébe vetett.

S most, amikor azon gondolkozunk, hogy a változásról legalább főbb vonásokban helyzetjelentést adjunk, a mulasztás terhe egyre jobban szorongatja a szellem szívét, mely örhelyén örömeiben elmerült. Az „Erdélyi Helikon” írói közössége máig elmulasztotta, hogy egyöntetűen állást foglaljon legalább az erdélyi szellemiség kérdéseinek ügyében. Az „Erdélyi Közművelődési Egyesület”, bár új vezetőséget nyert, csendes hivatallá vált, holott a huszonkétéves tapasztalatok és művelődéspolitikai eredmények alapján serényen kéne végeznie az egyéni, a társadalmi és a nemzeti nevelés sürgető feladatait. Az irodalmi társaságok hallgatnak; sajtónk küzködik és a vidékiesség jellege s színvonala fenyegeti; színházunk úgy áll itten, mint egy jól felszerelt művészi különítmény, mely jórészt szellemi népkonyhán táplálja az elmaradott szegény erdélyieket; az ifjúság jövőt forraló szellemi szikrái hiányoznak; a közéleti új nemzedék vezető tagjai különböző utak között vívódnak; s az írók jórészt a kényes ízlés és a társtalanság érzete a harctól távol űzte, vagy éppen magányba.

Mindnyájunkban szenvedésig jutott már a vágy, hogy a sürgető munka újabb lendülete előtt mindezeket megmagyarázzuk és megértsük. Vizsgálódásainkban a kérdések gyökeréig kell furakodnunk; s ha megtettük valahogy ezt az utat, akkor egyszerre úgy érezzük, mintha a magyarázatot megtaláltuk volna.

Azt hisszük, hogy két felfogás végzetes ellentétéről van szó; s hogy ebből származott itt Erdélyben is mindaz, amit a szellem helyesnek és célravezetőnek el nem fogadhat.

Az egyik felfogás szerint a meglévő társadalmi rendszert nemcsak fenn kell tartani, hanem a hazatért részeken is annak szellemében kell egységesíteni, hogy a nemzet mai sorsdöntő idejében a vezetőréteg így könnyebben és jobban ura lehessen a helyzetnek. A másik felfogás abban foglalható egybe, hogy a magyar jövő és a magyar hivatás érdekében a társadalmi rendszernek és a nemzetfogalomnak egyaránt változnia kell.

Az előbbi a vezetőréteg felfogása, melynek elnémitő érvelése alatt a társadalom súlyos szervi és erkölcsi hibái is menedéket kapnak; míg a második felfogás a szellemé, melynek természetes hivatása, hogy a szükséges változásra felkészítse a társadalmat és alkalmassá tegye a nemzetet.

Ez a két felfogás a huszonkétéves erdélyi magyar életben is végighúzódtott, sőt olyan tisztán és jellegzetesen sehol máshol nem szemlélhető, mint ezekben a küzdelmekben. A vezetőréteg élcsapata itt a politikai párt volt, mely a korábban mondott tő-hasonlatnak megfelelően, szigoruan bezárva állott minden társadalmi vagy eszmei fejlődés előtt. A szellem az ő örök hivatásához lett volna méltatlan, ha ebben támogatja a pártot; a közös végső célt azonban, mely a fennmaradás eltökélt vágyát és parancsát jelentette, az eszmei fej-

lődés s a társadalmi fejlesztés útján ingadozás nélkül szolgálta. Egyrészt a történelem magyar hőseit vonultatta fel irodalmában, másrészt példamutató élő alakokat teremtett. Külső hatalom híján a magyarság lelki impériumát építette, melynek uralkodói a hit, a minőség és a nemzetszalád eszményei voltak. A harmincas évek vége felé már úgy látszott, hogy nemzeti harcát sikerrel harcolta meg, hiszen olyan társadalmi erjedés kezdődött, mely a nemzetcsalád megvalósulását már formailag is lehetségesnek mutatta. A magyarságért és a megújulásért folytatott küzdelemnek ebben a szakaszában jött el a felszabadulás, mely egyszerre mindent megváltoztatott. A magyar vezetőréteg, melynek gondjai és feladatai igen nagy mértékben megsaporodtak, felfogásához hiven a központosító és egységesítő módszert követte. Az állami berendezkedésnek ebben a munkájában az erdélyi társadalom korábbi erjedése hamarosan megszűnt, holott az az erjedés a nemzetépítés számára igen nagy ajándék lehetett volna. Megszűnt az egyikfajta erjedés, hogy egy másik jöjjön a helyébe: a társadalmi visszahasonulás folyamata, melyben az erdélyiség sajátos jegyei elhalványultak és vívmányai időszerűlenekké váltak.

A szív megkapta a sorsból a hazatérés legnagyobb ajándékát, de a szellem mostoha sorsra száműzetett. Ebben a száműzetésben az erdélyi és az odaátvaló szellem egymás mellé került: úgyhogy az egység lényegében itt is helyreállott, csupán a formája hiányzik még. Természetesen nem azt jelenti ez a megállapítás, hogy az „erdélyi szellem” levebbe sajátos jegyeit, hiszen egyikfelől éppen ezekkel a sajátosságokkal gyarapítja a nemzet szellemi vagyonát. Inkább azt jelenti, hogy az elkerülhetetlen magyar megújulás történelmi munkájában azonos sorsot és azonos feladatokat kell vállalnia.

Ha vázlatosan is, mint az előzőkben, de erről kell beszélnünk. Mindenekelőtt annak a meggyőződésünknek akarunk hangot adni, hogy a magyar szellemnek pártokon felül kell állania. Ez nemcsak azért szükséges, hogy a küzdelem folyamán elkerülhessük a pártoskodó és sokszor bizony vásári hangot, hanem a szellem őrségi szerepe is erre kötelez. Így talán, a szenvedély forró homálya és a tévedés veszélve nélkül, világosabban és pontosabban jelölhetjük meg a magyarság emberi és európai hivatását, melyre egyrészt értékeink folytán vállalkozhatunk s amelyet másrészt történetünk tanítása és földrajzi helyzetünk szab meg. Ennek a hivatásnak a megállapításánál nem a világnézeti elvek döntenek, hanem a helyes önismeret és az egybeforrasztó magyar öntudat. A helyes megítélésnek azonban csak elméleti értéke van, ha a magyarságot nem tesszük alkalmassá arra, hogy felismert és elfogadott hivatását ingadozás nélkül be is tölthesse. A kérdésre, hogy miképpen tehetjük alkalmassá erre, csak hosszú fejtegetésben lehetne válaszolni. De három alapvető követelményt ebben a vázlatban is megjelölhetünk.

Első a hősi szellem és magatartás.

Második a magyar fajta uralma.

Harmadik pedig a nemzetfogalom és a nemzet megújhodása.

Az első pontra azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy a hősi szellem elevenen él a magyarságban, hiszen csak meg kell nézni a

hadsereget és annak szellemét. Ezt nemcsak boldogan ismerjük el, hanem örök hála mindazoknak, akiknek az új magyar hadsereg megteremtésében részük volt; és hódolat a magyar fajta iránt, mely ezt lehetővé tette. De szorongva kérdezzük: ezentúl és ezenkívül hol állapítható meg az átható és forró hősi szemlélet, mely nagy történelmi fordulatok idején a hadsereg mellett a győzelmes megújhodásnak ugyancsak biztosítéka lehet? Legfeljebb a fajta egyes kiváló embereiben, akiket nyugtalanító kísérteteknek tart a társadalom, mely előtt a hősi szemlélet idegen. Nagy feladat a szellem számára, hogy a hősi magatartás kialakítását sikerrel munkálja. Ebben a munkában a magyarság személytelen erejéhez és a magyar történet hőseihez kell fordulni; s nem utolsó sorban az igazi magyarság keleti forrásaihoz, melyeknek oly sokszor számkivetett erejében rejlik a megújhodás legfőbb titka.

A második követelmény, mely a magyar fajta uralmára vonatkozik, két súlyos kérdést állít elénk. Az egyik a fajta védelme, a másik pedig a vezetésben való érvényesítése. A fajta védelme nemcsak szükséges és örökös nemzeti tevékenység, hanem isteni parancs is, hiszen a származásnak és a történelmi sorsnak ezek a közösségei legalkalmasabbak arra, hogy az emberi haladás munkájában sajátos erőikkel és értékeikkel vehessenek részt. Éppen ezért, a magyarság egyetemes érdekéből, sajnálatosnak tartom a fajta védelmének olyan megszükkítését és módosítását, ami manapság „fajvédelem” alatt ismeretes. Nálunk ez a politikai és társadalmi áramlat a fajta védelméből az okmányyszerű kereszténység védelmévé változott, mintha a magyar fajta azonos volna mindazoknak a keresztény vallásuaknak összességével, akik a magyar állam keretei között honpolgár gyanánt élnek. A „fajvédelem”-nek ez a fajtája, ha teljes sikerrel járna is, nem oldja meg azokat a szorongató kérdéseket, amelyek a legnagyobb aggodalommal töltötenek el. Egyrészt nem hiszem ugyanis, hogy a zsidó helyére nyomuló idegenvérű keresztény megnyugtató vívmány volna; másrészt pedig hiányzik az az eltökéltség és munka, mely a magyar nép óriási tömegének boldogulását és szaporodását minden eszközzel és nagy iramban mozdítaná elő, mint a fajta védelmének legegyetemesebb és legsürgetőbb parancsát. A természetes jog mellett, mely szerint a magyarság vezetésében minden vezető hely, a zseniális kivételeket nem tekintve, csak magyar fajú embert illet meg: a fajtának ezt a vezetésben való uralmát azért is eszmei törekvésünknek valljuk, mert a magyar nép felemelése és elárasztása, mint a legbiztosabb fajvédelem, csak így válhatik programból természetes cselekedetté.

Tudós emberek, írók és a fiatal politikusok manapság egyre többet írnak és beszélnek a nemzetfogalom megújításáról. Úgy gondolom magam is, hogy nagy és időszerű kérdés ez. A sok vita és ellentmondás, mely a magyar alkotmány, a demokrácia és parancsuralom, a magyar életforma és a kisebbségi kérdés körül tapasztalható; mind ezzel függ enyhébben vagy szorosabban össze. A tudományos és alkotó szellem legszebb hivatása, hogy a nemzetfogalmat valósággal újrateremtse, hiszen mint hajdan a pásztoroknak a csillag, nekünk is ez az a fénylő pont, mely a megújhodó második ezredév felé vezethet.

A magyarság története és élete annyira összeforrt a nemzet fogalmával, hogy a magyar életforma csak ebben a keretben valószínűsíthető meg. A keretből azonban hiányzik az a rész, mely elsőnek Szent László alakját idézi elénk; az élet pedig a meglévőben sem találta meg kielégítő és összhangzó formáját. A nép erős és jogos szociális igényekkel feszíti az időt; a polgári társadalom az ő külön érdekeit űzi, amelyek így osztályjellegűekké váltak; a vezetőréteg sokszor a nép ismerete nélkül jogi és világnézeti szabályok szerint kormányoz; s a nemzetiségi kérdésben a különválasztás és a szövetekezés helyett a költséges dajkálás politikáját űzzük. A vajudas hőfoka igen nagy; s azok az erecskék, melyeket a kormányzat csillapítás és hűsítő gyanánt, nagy szerencsére, az utóbbi időkben gyakran kibocsát; csak a halasztás veszedelmeit orvosolják valameddig. Sokszor úgy érezzük, hogy az átfogó, egységes terv hiányzik ahhoz, hogy a megújítás valóban elkezdődhessék. Ez a terv csak akkor lehet helyes és jövőbíró, ha a nép, a szociális, az erkölcsi és a szellemi jóvátétel révén, a nemzet gerincévé válik; ha a középosztály az érdekvédelem helyett ismét a néppel való sorsközösség alapjára helyezkedik; s ha a vezetőréteg a vérségi és szellemi kiválasztódás természetes útján jut a hatalomhoz.

Ime, a vázlatos jelentést, melyet az aggodalom és a lelkiismeret szavának is nevezhetnék; ezekben kívántam megtenni. Inkább a szellemhez kívántam szólni, mint a politikához. A magyar szellem képviselőihez, akik velem együtt vallják, hogy a szellem sürgető ereje és vezérlő fénye nélkül a tévelygés veszélye fenyeget. A szellem Istentől vagyon és útját a nemzet életében erkölcsi parancsok igazítják. Bármilyen legyen hát érte a sorsa, őrködni kell és hallatni szavát.

Különben hivatásának ormáról lefujja a szél.

TAMÁSI ÁRON.